

¹ Білецький Л. Руська Правда й історія її тексту. – Вінніпег, 1993, – С.13.

² Там само.

³ Там само. – С.13-14.

⁴ Калачов Н. Предварительные юридические исследования для полного объяснения Русской Правды. – СПб., 1846. 2-е издание. – СПб., 1880; Калачов Н. Текст Русской Правды на основании 4-х списков разных редакций. – М., 1846; Карский Е. Русская Правда по древнейшему списку. – Ленинград, 1930; Максимейко М. Опыт критического исследования Русской Правды. – Харьков, 1914; Савваитов П. Новгородская летопись по Синодальному харетейному списку. – СПб., 1888; Сергеевич В. Лекции и исследования по древней истории русского права: Русская Правда. – 4-е изд. – Спб., 1910; Соболевский О. Язык Русской Правды // Журнал Министерства Народного Просвещения. – № 4. – М., 1886; Шелухін С. До вивчення Руської Правди. – Прага, 1930; Юшков С. Руська Правда. – К., 1935.

⁵ Заяць І. Витоки духовної культури українців. – К.: Аратта. 2006, с. 244.

⁶ Сергеевич В. Вказана праця. – С.50.

⁷ Калачов Н. Вказана праця. – С.72.

⁸ Білецький Л. Вказана праця. – С.17.

⁹ Там само. – С.18.

¹⁰ Там само. – С.35-36.

¹¹ Там само. – С.99.

¹² Там само.

¹³ Там само. – С.129.

¹⁴ Там само – С.130.

Summary

George Kozholianko (Chernivtsi)

Leonid Biletskyi's Research of All-Slavic Ancient Written Record and Record of Ancient Ukrainian Mode of Life and Rites

The article highlights the contribution of Ukrainian historian and literary critic Leonid Biletskyi into profound research of All-Slavic and Ukrainian written record – „*Ruska Pravda*”.

УДК: 025:32(477)

Сергій Міщук
(Житомир)

УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ – ДОСЛІДНИКИ РУКОПИСНО-КНИЖКОВОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ: ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – 10-ТІ РР. ХХ СТ.

У статті представлено внесок українських вчених, які збирали, описували і досліджували багатоманітну і різноманітну рукописно – книжкову спадщину України, що зберігалася в бібліотеках, архівах та приватних збірках.

Ключові слова: рукописні книги, стародруки, описи, каталоги, книжкова спадщина, пам'ятки, археографія, бібліографія.

В історії українського книгознавства є важливий період формування такого його розділу, як історія української рукописної книги та стародруку. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. в Україні розгортається науково – реєстраційна діяльність у галузі обліку та камерального опису рукописних книг та стародруків. У цьому процесі бала участь велика кількість дослідників з різних регіонів України, як церковних істориків та філологів, так і університетських літературознавців та історіографів, які вивчали літературний та історико-культурний процес через дослідження історичних джерел. Створюються каталоги, які вміщують описи рукописів та стародруків київських, львівських, волинських, чернігівських та інших бібліотек, архівів і приватних збірань, що надало можливості для поглибленого дослідження цих книжкових пам'яток, творів й текстів у списках і примірниках. Дбаннями окремих подвижників в Україні формувалися наукові центри дослідження книжкової спадщини та історико-культурних пам'яток. Період кінця 80-х років ХІХ ст. – початок ХХ ст. є важливим в історії українського книгознавства, коли відбувається становлення камеральних та едиційних методів археографії рукописної книги та бібліографії стародруків. Аналіз становлення та розвитку цієї стадії науки сьогодні має значний історіографічний інтерес, оскільки надалі, в 20-х – 60-х роках ХХ ст. створюється декілька концепцій історії книги та книгознавства.

Важливість такого дослідження обумовлюється тим, що ця синкретична стадія розвитку спеціальних дисциплін пов'язана з накопиченням описового матеріалу, осмисленням структури і методу добування спеціального знання щодо книги як самостійного історичного джерела. Історія книги сьогодні є складовою частиною загального книгознавства, що належить до спеціальних історичних дисциплін.

Діяльність відомих українських учених ХІХ – початку ХХ ст. в галузі збирання та наукового опису рукописно-книжкової спадщини стала предметом студіювання сучасних дослідників книги – Я.Ісаєвича, В.Ульяновського, Г.Ковальчук, О.Колосовської, М.Галушко, С.Сохань, Н.Королевич, Н.Черниш, Н.Шалашної та ін. Окрім загальнотеоретичних питань, згадані фахівці вивчали також внесок в історико-книгознавчу проблематику окремих визначних особистостей, зокрема М.Максимовича, А.Петрушевича, І.Свенціцького, М.Петрова, І.Кревецького, І.Огієнка, В.М.Перетца, С. Маслова та ін. Дослідження також здійснювалися і за географічним принципом (так, вивчалися різні регіони України – Лівобережжя, Волинь, Поділля, Галичина тощо).

Вивчення історії зародження наукової збирацької діяльності в галузі рукописної та книжкової спадщини в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. і шляхів створення власної української археографо-бібліографічної школи, її предста-

вників, загального та особливого в її доробку, вивчення регіональної специфіки є актуальною темою сучасних історико – книгознавчих досліджень¹.

Я.Ісаєвич та Н.Шалашна вважають, що першою книгознавчою працею є „Книжная старина южнорусская” М.Максимовича (1836 р.), який спробував зібрати всі можливі відомості про історію друкарень і особисто вивчав монастирські архівні та книжкові зібрання Києва². Неординарним підходом до використання джерел, до опису книг та вивчення історії друкарень ця праця запровадила прогресивний на той час науковий метод дослідження, справила помітний вплив на розвиток значного інтересу до цієї теми в другій половині XIX ст. і стала явищем у науці³.

У 70-х роках XIX – на початку XX ст. відзначені перші спроби до поглибленого дослідження рукописів у палеографічному аспекті, узагальнюються дослідження і з'являються перші методики опису рукописних книг та стародруків. Першим посібником, який узагальнював досягнення в галузі опису, бібліографії стародруків, вважається „Очерк славяно-русской библиографии” (М., 1871) В.М.Ундольського. Він був базовим виданням для розвитку подальшого опису рукописів та стародруків.

У цей період почалося описування церковних книжкових та стародрукованих збірок єпархіальних зібрань, духовних семінарій, монастирських бібліотек в різних регіонах України. Опис рукописних пам'яток у Наддніпрянській Україні значною мірою пов'язаний зі створенням Церковно-археологічного музею та Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії (далі – КДА) в 1874 р., де за спеціальною постановою було зібрано книжкові колекції та зібрання з єпархіальних книгозховищ. З виникненням єпархіальних давньосховищ і церковно-археологічних товариств в єпархіях України: Волинській, Подільській, Харківській, Херсонській, Чернігівській описуються єпархіальні давньосховища. З'являються наукові описи книжкових колекцій вищих навчальних закладів, наукових товариств.

У 1889 р. І.Тихомиров видав „Систематический каталог книг на церковно-славянском и русском языках фундаментальной библиотеки Вольнской духовной семинарии” (Почаев, 1889). М.Трипольський вивчає волинські рукописні євангелія, у його власній збірці було унікальне Євангеліє 1571 р. та Острозька Біблія 1580-1581 рр. із численними приписками⁴.

Почалося активне вивчення регіональних – волинських, подільських, чернігівських, харківських – колекцій рукописних книг і стародруків, зокрема, С.Барановським – історії волинських православних друкарень⁵, Т.І.Біленьким – церковно-богослужбових книг зі збірки Комітету для історико-статистичного опису Подільської єпархії⁶.

Рукописи Почаївської лаври, передані до Церковно-археологічного музею при КДА, вперше

були описані В. Березінім⁷. Роботу високо оцінили й висунули на Євгенієво-Румянцевську премію. Опис стародруків Подільського церковного історико-археологічного товариства був складений Є.І.Сіцінським⁸.

Науковий опис та мовознавче дослідження рукописів бібліотеки Історико-філологічного інституту імені князя Безбородька в Ніжині здійснив М.Сперанський⁹, а опис рукописів Чернігівської духовної семінарії провів М.Лілеєв¹⁰. Стилий список рукописів Чернігівського єпархіального давньосховища склав О.С.Грузинський¹¹. Детально описував Євангелія житомирських та київських книгозховищ Г.Я.Крижанівський, який додавав ґрунтовний палеографічний опис рукописів, провів мовно-текстологічне порівняння¹². Опис харківських рукописно-книжкових пам'яток здійснили М.Г.Халанський, Є.І.Томілін, Д.І.Багалій, Е.К.Редін¹³.

У XIX ст. в галицьких землях були започатковані традиції збирання і наукового опису рукописів та стародруків. І.Вагилевич вважається першим бібліографом стародруків¹⁴. Він здійснив облік та опис друкованих книг українських авторів, написаних латинською та польською мовами¹⁵.

У другій половині XIX ст. в Галичині активізується науковий опис книжкових пам'яток. У цій галузі плідно працювали Я.Головацький, О.Барвінський, І.Шараневич, А.Петрушевич, О.Огоновський, І.Франко, К.Студинський, В.Щурат, М.Возняк та інші. Наприкінці XIX – на початку XX ст. стародруки Мукачеве та Ужгорода були описані А.Л.Петровим¹⁶. Іларіон Свенціцький фактично заклав підвалини розвитку камеральної археографії рукописної книги в Галичині. Він видає низку окремих наукових описів церковнослов'янських, іншомовних та карпаторуських рукописних книг, палеографо-граматичні дослідження Бучацького, Лавришівського Євангелій, Новосадського Апостола¹⁷. Книгознавчий опис стародруків він удосконалює у каталозі книг церковнослов'янського друку з фондів Національного музею у Львові¹⁸.

Поширення в Україні набули бібліографічні дослідження С.Т.Голубева¹⁹, описи та систематичні каталоги рукописних книг Церковно-археологічного музею Київської духовної академії (ЦАМ КДА) та збірок рукописів Києва, укладених наприкінці XIX – на початку XX ст. М.І.Петровим та О.Лебедевим²⁰. Рукописні зібрання Одеського товариства історії та старожитностей описав О.В.Ристенко²¹. Велике значення мають описи, що склали самі власники рукописно-книжкових колекцій, які не були глибоко обізнані зі специфікою археографічного опису, наприклад, В.Тарновський²². На початку XX ст. проводиться опис та дослідження зібрання рукописних книг та стародруків Катеринославського обласного музею ім. О.М.Поля²³.

Серед дослідників української рукописної книги на початку XX ст. виділяється особистість про-

фесора Київського університету св.Володимира В.М.Перетца, який описував пам'ятки українських книгосховищ, першим узагальнив камеральну практику опису рукописів та запровадив уніфікований археографічний опис рукописної книги, ініціював проведення археографічних експедицій²⁴. В Київському університеті св.Володимира, де він викладав на історико-філологічному факультеті, В.Перетц залучав до вивчення, описування, текстологічних досліджень та публікації пам'яток студентів, організував семінарії давньої літератури. Його учнями були такі видатні в майбутньому вчені, як С. та В.Маслови, М.Гудзій, О.Білецький, І.Огієнко, В.Отроковський, О.Багрій, В.Адріанова, С.Щеглова, Є.Неверова, С.Сушицький, О.Грузинський, С.Шевченко, М.Чистяков, С.Бугославський, С.Гаєвський, М.Драй-Хмара, Б.Ларін, А.Ришков та ін. Всього за 1907-1912 рр. – період професорства В.Перетца в Київському університеті – членами семінарії були 68 студентів, які працювали в галузі методології та історії літературознавства, історії мови, народної творчості, історії слов'янських і західноєвропейських літератур, нової російської та української літератури²⁵.

Під час екскурсій, які викладач проводив для своїх студентів, були описані рукописи та стародруки в Полтаві та Єкатеринославі (1-9 червня 1910 р.), Житомирі (21-26 жовтня 1910 р.), Ніжині (18-20 лютого 1914 р.), у Видубицькому монастирі в Києві (30 травня-10 червня 1915р.)²⁶. Необхідно відзначити також його поїздки влітку 1907 та 1912 рр. у Краків і Львів²⁷, де він вивчав рукописи і зібрання Оссолінських та Народного дому, описані раніше І.Свенціцьким.

Експедиція до Полтавського єпархіального давньосховища, яке було започатковано та розвивалося завдяки дбанням преосв. Іоанна, та Катеринославського губернського музею ім. О.М.Поля відбулася 1-9 червня 1910 р. у складі професорських стипендіатів С.І.Маслова, О.С.Грузинського, Є.К.Тимченка, М.К.Гудзія, А.А.Ришкова, С.Ф.Акимовича; слухачів Вищих жіночих курсів В.П.Адріанової, С.А.Щеглової, Є.Л.Неверової, Е.В.Руткевич, А.І.Сичевської, Е.М.Шуляк та інших.

Кожен із членів семінарії, хто описував рукописні книги та стародруки, підготував свої матеріали, а у Додатках було опубліковано: Опис рукописів Полтавського губернського музею (колекція К.М.Скаржинської) та Каталог стародруків церковнослов'янських та польських книг музею; Рукописні збірники катеринославського музею ім. О.М.Поля: Учительне Євангеліє 1592 р. (с.53-64), збірники перемінного змісту (с.64-71). Крім того, опубліковано списки: Повчання з Учительного Євангелія 1592 р. із Музею ім. О.М.Поля та Канівського Учительного Євангелія XVII ст. (с.72-79); також розширено опис „Звезды Пресветлой” 1772 р. (с.80-98) із фондів Полтавського єпархіального книгосховища та за списком Імператорської публічної бібліотеки у Санкт-Петербурзі (с. 98-

99). Під час цієї експедиції О.С.Грузинський досліджував Пересопницьке Євангеліє 1556-1561 рр., його походження, унікальну мовну редакцію та деякі особливості²⁸.

Також інтенсивно працювали члени семінарії російської філології, які описували книжні старожитності у Житомирі: професорський стипендіат А.О.Назаревський, студенти М.К.Гудзій, А.В.Багрій, А.А.Требін, Е.С.Бражніков, В.П.Адріанова (в майбутньому – В.П.Адріанова-Перетц), С.А.Щеглова. Вони досліджували рукописно-книжкову спадщину Волинської православної семінарії та Товариства дослідників Волині.

Оглядаючи рукописний фонд Волинської православної семінарії, В.М.Перетц приділив особливу увагу найдавнішим – „Діоптрі” початку XVII ст., яка мала різночитання з такою ж, виданою в 1604 р., „Богослів'ю та логіці Іоанна Дамаскіна” у перекладі князя Андрія Курбського та кириличним стародруком 1581-1800 рр.²⁹

Експедиція семінарії російської філології до Ніжина проходила декілька днів у лютому 1914 р. Ніжинське зібрання рукописів бібліотеки Історико-філологічного інституту князя Безбородька до приїзду В.М.Перетца описав М.М.Сперанський, який систематично публікував каталоги книжок, які надходили до книгосховища впродовж 1890-1905 рр., а також проф. Є.В.Петухов. У 1914 р. рукописний відділ бібліотеки інституту складався зі 180 рукописів XIV-XIX ст., формувався переважно з пожертвувань, а також за рахунок придбання колекцій професорів С.П.Шевирьова, Ф.Ричля, В.В.Качановського, а також самим професором М.М.Сперанським.

На спеціальному засіданні Історико-філологічного товариства кожен з учасників семінарії зробив доповідь на тему власних студій у книгосховища інституту, про окремі пам'ятки, їх походження, побутування у списках, редакції списків, методи їх дослідження, зміст. Ці доповіді продемонстрували розвиток критичного методу в археографії та текстології пам'ятки. Проф. В.М.Перетц займався вивченням та описом списків „Житія тверського князя Михайла Ярославича” XVII ст. Цей метод полягав у докладній розповіді про зміст рукопису та його різночитання в різних списках, супроводжувався цитуванням та судженнями про послідовність розділів тощо. Іншою пам'яткою, досить цікавою, на думку В.М.Перетца, було Нікомедійське Євангеліє у списку XVIII ст., однак із дуже цікавим повним перекладом „Повести про рождение Пилата Понтийского и о житии его и о смерти пагубной”³⁰.

У 1914 р. В.М.Перетц перейшов на службу до Санкт-Петербурга і проводив вже експедиції київських та Санкт-Петербурзьких студентів та магістрантів. 30 травня – 10 липня 1915 р. він провів семінарії у Києві, зокрема у бібліотеці Видубицького монастиря для досвідчених членів семінарії, а в бібліотеці КДА – для молодших, де вони пра-

цювали при сприянні А.С.Криловського та М.І.Петрова, у Київському університеті, а також Києво-Золотоверхому монастирі. У ній брали участь постійні члени семінарія – В.П.Адріанова, О.В.Багрій, С.А.Щеглова, С.Ф.Шевченко, а з боку російських членів семінарія – С.Д.Балухатий, С.А.Єрьомін, В.П.Красносельський, А.І.Нікіфоров, А.П.Сисоев та І.І.Фетісов.

Оскільки рукописні зібрання київських книгошховищ були вже описані М.І.Петровим, принаймні тих книжок, які були передані в 1875 р. бібліотеці КДА, студенти займалися філологічними дослідженнями та публікаціями окремих пам'яток апокрифічної літератури, що зберігалася в київських рукописних книгах у списках: С.Д.Балухатий – апокрифічними сказаннями, які він досліджував у різних київських рукописних книгах; С.А.Єрьомін вивчав „Житіє архієпископа Новгородського Іоанна”; П.К.Красногорський – „Житіє Сергія Радонежського” Єпіфанія Премудрого; А.П.Сисоев – „Повесть о табаке”; І.І.Фетісова – „Житіє Авраамія Смоленського”³¹.

Вперше учасникам семінарія були роздані методичні матеріали щодо уніфікованого опису рукописів та стародруків, складені С.А.Щегловою на основі порад В.М.Перетца.

У цей період починає вивчення книжкових пам'яток С.І.Маслов, який був одним із найталановитіших учнів В.М.Перетца. У той період молодий науковець описував зібрання Київського імператорського університету св. Володимира та Історичного товариства Нестора Літописця, Софійської кафедри в Києві та опублікував у Варшаві першу свою бібліографічну працю “Библиографические заметки о некоторых церковно-славянских старопечатных изданиях”³². Ці праці засвідчили, що С.І.Маслов сформувався як книгознавець і дослідник історії рукописної книги та стародруків³³. У 1918 р. він видав свою відому працю „Критико-библиографический обзор новейших трудов по славяно-русской библиографии и палеографии”³⁴.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що у цей період переважна кількість наукових описів рукописних книг та стародруків мали охоронне та науково-інформаційне значення. У цей час формуються методичні засади історико-книгознавчого підходу до опису книги. Кожен з дослідників вносив свій вклад у дослідження книжкової спадщини. Це був цілісний науковий рух у всіх регіонах України в галузі камеральних методик дослідження рукописної книги, стародруків, літературних та історичних творів, представлений великою кількістю дослідників.

Історики церкви та історики світської літератури в міру своїх знань та сил описували окремі унікальні книжкові пам'ятки на базі єдиних методик, хоча й кожний опис індивідуальний, мав різну якість. Вони атрибутовували книгу, характеризували її специфіку і подавали текстові редакції, постатейний розпис змісту та історії різновидів

писемних пам'яток. Головна їх заслуга – це введення в науковий обіг великого масиву рукописних книг та стародруків, що містилися в бібліотеках, архівах та приватних зібраннях в різних регіонах України і не були відомі дослідникам.

Ці дослідження відкрили перспективу в наступному розвитку книгознавчих, археографічних та культурологічних досліджень в Україні.

¹Див. детальніше наші праці: Мішук С.М. Зародження наукового опису рукописних пам'яток та стародруків як напрям українського книгознавства: друга половина XIX – початок XX ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип.11. – С.16 – 34; Він же. Фомування науково – практичних засад опису рукописних книг та стародруків у науковій діяльності В.М.Перетца в Україні // Бібліотечний вісник. – К., 2007. – №4. – С.23 – 36; Він же. Книгознавчі аспекти опису рукописних книг та стародруків в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики. Зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 травня 2008 р. – К.: ДАКККіМ, 2008. – С.217-219.

²Шалашна Н. Михайло Максимович і його „Книжная старина Южно-русская” // Вісн. Книжкової палати. – 2000. – № 3. – С. 32-33.

³Шалашна Н. Історія книги як наука в першій половині XIX ст. // Наук. пр. НБУВ. – К., 2003. – Вип.10. – С.42-59; Вона ж. Михайло Максимович і його „Книжная старина Южно-русская” // Вісн. Книжкової палати. – 2000. – № 3. – С.32-33.

⁴Трипольский Н. Вольнские рукописные евангелия XVI ст. // Вольнский историко-археологический сб. – Житомир, 1900. – Вип. II. – С. 1-114; Перетц В.М. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир. 21-26 октября 1910 года. – К.: Императорского Университета С. Владимира, 1911. – С.57-65.

⁵Барановский С. Краткие исторические сведения о бывших на Вольни православных типографиях // Вольнские епархиальные ведомости. – 1877. – № 18. – С.763-787.

⁶Беленький Т. И. Опись церковно-богослужбных книг, принадлежавших комитету для историко-статистического описания Подольской епархии. – Камянец-Подольский, 1876.

⁷Березин В. Описание рукописей Почаевской Лавры, хранящихся в библиотеке Музея при Киевской духовной академии. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1881.

⁸Сецинский Е.И. Опись старопечатных книг Музея Подольского церковного историко-археологического общества. – Камянец-Подольск. – 1904.

⁹[Сперанский М.]. Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине / Составлено под ред. М. Сперанского. – М., 1890; Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине (Окончание) / Составлено М. Сперанским. – М., 1901; Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине. Приобретения 1901-1903 гг. / Описание составлено М. Сперанским. – Нежин, 1903; Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине. Приобретения 1901-1905 гг. / Описание составлено М. Сперанским. – Нежин, 1905.

¹⁰Лилеев М.И. Описание рукописей, хранящихся в библиотеке Черниговской духовной семинарии. – СПб., 1880.

¹¹ Грузинский А.С. Краткое описание рукописей Черниговского епархиального древлехранилища // *ІР НБУВ*, ф.329, № 99.

¹² Крыжановский Г. Рукописные евангелия киевских книгохранилищ. Исследования языка и сравнительная характеристика текстов. – К., 1889; Він же. Рукописные евангелия Волынского епархиального древлехранилища // *Волынский историко-археологический сб.* – Почаев; Житомир, 1896. – Вып. 1. – С.1-75.

¹³ Халанский М. Г. Экскурсы в область древних рукописей и старопечатных изданий I // *Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда.* – Харьков, 1902. – С.54-60; Він же. Экскурсы в область древних рукописей и старопечатных изданий XIV–XX. Древнерусский переводной труд по физиологии человека и животных, и по гигиене // *Записки имп. Харьковского университета.* – Харьков, 1902. – Кн.1. – С. 24–32; Кн. 2. – С. 33–35; Каталог выставки XII Археологического съезда в г. Харькове. Отдел рукописей / под ред. Е. К. Редина. – Харьков, 1902. – С.[III]; Рукописи, принадлежащие библиотеке имп. Харьковского университета / Описал Д.И. Багалей // *Каталог выставки XII Археологического съезда в г. Харькове.* –Х., 1902.– отд. 7 [разд. 2]. – С.30-39.

¹⁴ Ісаєвич Я. Українське книговидання. Витоки. Розвиток. Проблеми. – Л., 2002. – С.17.

¹⁵ Wagilewicz Jan Dalibor. *Pisarze polscy Rusini (wraz z dodatkiem: Rosaraz lacijscy Rusini).* – Przemysl. 1996.

¹⁶ Петров А. Л. Старопечатные церковные книги в Мукачеве и Ужгороде // *ЖМНП.* – 1891. – Ч.275. – Кн.6. – С.209-215; Він же. Старопечатные церковные книги в Мукачеве и Унгаре // *Материалы для истории Угорской Руси.* – СПб., 1906. – Кн. IV. – С.65-71.

¹⁷ Свенціцький І. Бучакське Євангеліє: палеографічний опис // *НТШ.* – Львів, 1911. – Кн. 5. – С.5-17; Він же. Описание иноязычных новейших карпато-русских рукописей библиотеки Народного Дома во Львове // *Научно-литературный сборник Галицко-Русской Матицы.* – Львов, 1904. – Т. 3. – Кн. 4. – С.81-104.; 1905. – Т.4. – Кн.1. – С.108-149.

¹⁸ Свенціцький І. Каталог книг церковно-славянской печати Национального музею у Львові. – Жовква, 1908. – 213 с.

¹⁹ Голубев С.Т. Библиографические замечания о некоторых старопечатных церковно-славянских книгах, преимущественно конца XVI и XVII столетий // *Труды КДА.* – 1876. – № 1. – С.121-161; № 2. – С.359-398; Він же. О первопечатных церковно-славянских книгах, изданных в Кракове 1491 г.: Библиогр. заметка. – К., 1884; Він же. О составе библиотеки Петра Могилы // *Труды Третьего Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в 1874 г.* – К., 1878. – Т.2. – С.257-268.

²⁰ Петров Н. И. Описание рукописей Церковно-Археологического Музея при Киевской духовной академии: В 3-х вып. – К., 1875. – Вып. 1 – 280 с.; К., 1877. – Вып. 2. – С.542; К., 1879. – Вып. 3 – 683 с.; Він же. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. – М., 1891. – Вып.1. – 321 с.; М., 1897. – Вып.2. – 294 с.; М., 1904. – Вып.3. – 307 с.; Лебедев А. Рукописи Церковно-Археологического Музея Императорского Церковно-Археологического Общества Киевской духовной академии. – Саратов, 1916. – Т.1.

²¹ [Рыстенко А.В.] Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского Одесского общества истории и древностей. Выпуск 1: Рукописи церковнославянские и русские, документы и письма. Описал А.В. Рыстенко. – Одесса, 1910.

²² Тарновский В. (Предисловие) // *Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского.* – К, 1898.

– 86 с.; Грінченко Б. Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского – Т.2. – Чернигов, 1900.

²³Скриленко А. Каталог Екатеринославского областного музея им.А.Н.Поля. Археология и Этнография. – Екатеринослав, 1905. – 296 с.; Перетц В.М. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Катеринослав 1-9 июня 1910 г.– К.: Тип Ун-та Св.Владимира, 1910.

²⁴Дубровіна Л.А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – С.55-62; Перетц В. М. К вопросу о рациональном описании древних рукописей // *Труды Тверского областного археологического съезда.* – Тверь, 1905. – С.1-10. – Отдельный отт.

²⁵Ляхощкий В.П. Тільки книжка принесє волю українському народові ... – К., 2000. – С.216-217.

²⁶ Перетц В.Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав 1-10 июня 1910 г. – К., 1910; Він же. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21-26 октября 1910 года. – К., 1911; Він же. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Нежин 18-20 февраля 1914 г. – К., 1914; Він же. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Киев 30 мая – 10 июля 1915 года. С приложением описания древних рукописей и старопечатных книг Киево-Выдубицкого монастыря. – К., 1916.

²⁷ Перетц В. Н. Отчет о занятиях во время заграничной командировки летом 1907 г. – К., 1907; Він же. Отчет о занятиях во время заграничной командировки летом 1912 г. – К., 1913.

²⁸ Перетц В.Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав 1-10 июня 1910 г. – К., 1910.

²⁹ Перетц В.Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21-26 октября 1910 года. – К., 1911.

³⁰ Перетц В.Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Нежин 18-20 февраля 1914 г. – К., 1914.

³¹ Перетц В.Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Киев 30 мая – 10 июля 1915 года. С приложением описания древних рукописей и старопечатных книг Киево-Выдубицкого монастыря. – К., 1916.

³² Маслов С.І. Рукописи Софійської катедри в Києві // *ЗНТШ.* – 1906. – Т.LXXII. – Кн.4. – С.122-140; Він же. Описание рукописей исторического общества Нестора Летописца. – К., 1908. – 58 с.; Він же. Обзор рукописей библиотеки Императорского университета святого Владимира. – К., 1910. – 42 с.; Він же. Библиографические заметки о некоторых церковно-славянских старопечатных изданиях. – Варшава, 1910.

³³ Ковальчук Г.І. Дослідження С.Маслова в галузі історії книги // *Перші книгознавчі читання: Зб. наук. праць.* – К., 1997. – С.28-32; Ковальчук Г.І., Королевич Н.Ф. Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957): Біобібліографічний нарис. – К., 1995.

³⁴ Маслов С.И. Критико-библиографический обзор новейших трудов о славяно-русской библиографии и палеографии. – К., 1918. – 16 с.

Summary

Serhiy Mischuk (Zhytomyr)

Ukrainian Scholars-Researchers of Manuscript Book Heritage of Ukraine: Second Half of the 19th and 10th of 20th Centuries

The article presented the contribution of Ukrainian scientists who collected, studied and described the multidimensional and diverse heritage of Ukraine handwriting books, which are stored in libraries, archives and private collections.